

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
„Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Кафедра української філології та загального мовознавства

*Слобожанська бесіда – 11.
Лінгвістика тексту і
вивчення української ментальності*

Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(9 листопада 2018 р., м. Старобільськ)

Старобільськ
ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”
2018

Рецензенти:

Лапко Олена Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Попова Людмила Олександрівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України.

Слобожанська бесіда-11. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Старобільськ, 9 листоп. 2018 р.) / ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка” ; за ред. проф. Глуховцевої К. Д. – Вип. 11. – Старобільськ, 2018. – 219 с.

Цей збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції „Слобожанська бесіда – 11. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності”, на якій порушено актуальні питання лінгвістики тексту; особливостей діалектного мовлення, ідіолекту; викладання української мови в освітніх закладах. Представлено також літературознавчі студії.

Для мовознавців, студентів-філологів, учнів середніх шкіл, широкого кола читачів.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”
(протокол № 5 від 30 листопада 2018 року)*

© Колектив авторів, 2018

З М І С Т

Актуальні питання текстології

Глуховцева К. Д. Актуальні аспекти вивчення діалектного тексту	5
Гороф'янюк І. В. Лексико-семантичний простір діалектних автобіографічних текстів про голодомор	13
Гримашевич Г. І. Діалектна текстологія поліського наріччя: сучасний стан і перспективи	18
Царьова І. В. Напрями дослідження вторинного тексту	24

Дискусії

Найрулін А. О. Деякі зауваження щодо відповідності системі української мови окремих положень нового проекту правопису	28
--	----

Штрихи до портрета рідної говірки

Волошинова М. О. Назви варених виробів з борошна в мовленні представників східнословобожанських говірок	32
Грицевич Ю. В. Прислівникова лексика Західного Полісся в записах місцевого фольклору	36
Дружук І. М. Рефлекси *ѣ у великоосницьких говірках	44
Ніколасенко І. О., Солодка С. С. Лексика теслярства в українських східнословобожанських говірках	48
Ропотин О. Б. Динаміка бойківської говірки в інтерферентному середовищі	55

Фразеологічні студії

Арсен'єва Д. О. Фразеологія роману Панаса Мирного „Повія”	60
Глуховцева І. Я. Функції фразеологізмів в оповіданнях Степана Васильченка	64
Доброльожа Г. М. Етноконцепт ВОДА в народній обрядовості та світобаченні українця (на матеріалі фразеології Середнього Полісся)	72

ДИСКУСІЇ

А. О. Найрулін

(ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”)

ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО ВІДПОВІДНОСТІ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ НОВОГО ПРОЕКТУ ПРАВОПISУ

Як відомо, у серпні 2018 р. Міністерство освіти і науки України представило для громадського обговорення проект нової редакції українського правопису. Це вже другий з часів незалежності України проект, перший, як пам'ятаємо, був розроблений під керівництвом члена-кореспондента НАН України Василя Німчука і представлений для обговорення ще в 1999 р. Зрозуміло, що ці два проекти орієнтовані на повернення українській орфографії її справжнього історичного обличчя, яке було втрачене ще в далекому 1933 р. після заборони „націоналістичного” правопису 1928 р. *Мета* нашого дослідження – виявити деякі асистемні явища, зафіксовані в останній редакції проекту правопису. *Завданням* розвідки став аналіз окремих орфографічних непослідовностей, наявних у цьому проекті.

Про важливість орфографії й орфографічної норми зауважував один з найкращих знавців і дослідників нашого правопису Василь Німчук у своєму відомому дослідженні „Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст.ст.” (2002 р.): „Значення стабільної орфографії для духовної культури – велетенське, адже правопис забезпечує міцність норми (кодексу) літературної мови, сприяє освіті й усталенню грамотності громадян. Національна орфографія ... є важливим складником етнічної культури й невід'ємним її зовнішнім атрибутом ... Єдиний правопис консолідує національну культуру, етнос. Безладне розхитування орфографічних правил призводить до дестабілізації всіх норм літературної мови, дезорієнтує її носіїв, знижує грамотність населення, викликає елементи хаосу в словниках, у яких має бути чітко витримана правописна система” [3, с. 3].

Важливим з цього приводу є визначення мовної норми, оскільки не викликає сумніву твердження про те, що вона має відповідати системі мови: „Норма мовна – сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства. Норма мовна – головна категорія культури мови, а також важливе поняття загальної теорії мови” [2]. В останньому проекті редакції нашого правопису простежується намагання співвіднести орфографічну норму з її відповідністю системі мови, що виявилось, наприклад, у написанні колишнього дробового числівника *пів* ← *поль* ← *роль з іменниками окремо [4, с. 36], що є логічним і послідовним, оскільки так само окремо слід писати іменники зі словами третина й чверть. Таку ж послідовність простежуємо й у написанні слів з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (дуже високий або слабкий) вияв чогонебудь, наприклад, компоненти *максі-*, *міді-*, *міні-* запропоновано писати зі словами разом: *максіодяг*, *мідіодяг*, *мініблок*, що уніфікувало їх правопис з іншомовними компонентами з тим самим значенням, які завжди традиційно пишуть разом, наприклад: *макроелемент*, *мікроорганізми* [Там само, с. 33]. Виправданим також є й написання разом слів з першим іншомовним компонентом анти-, контр-, віце-, екс-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-: *антивірус*, *контрудар*, *віцепрем'єр*, *віцеконсул*, *ексчемпіон*, *експрезидент*, *лейбгвардієць*, *обермайстер*, *оберофіцер*, *оберпрокурор*, *штабскапітан*, *унтерофіцер* [Там само]. Хоча не зовсім логічним є зауваження про традиційність написання слова *контр-адмірал* через дефіс [Там само, с. 100], оскільки винятки, зазвичай, розмивають норму, роблять її штучною й малозрозумілою.

Напівпослідовним і таким, що не відповідає системі мови через відсутність хоча б компромісної варіативності є запропоноване закінчення **-а** в назвах міст для родового відмінка, на чому наголошує у своїй статті професор Колумбійського університету, український мовознавець Юрій Шевчук, залучаючи для підтвердження необхідної варіативності думку Ю. Шевельова: „Тим часом Юрій Шевельов вказував, що варіантне закінчення **-у** оцій групі іменників за винятком

іменників на **-ів/-ин** (*Львів, Канів, Святошин, Пирятин*) є сильнішим і його й нині активно й широко вживають питомі мовці. Тому можна „іхати з Херсона і з Херсону, з Вишгорода і з Вишгороду, з Парижа і з Парижу, з Нью-Йорка і з Нью-Йорку” [5]. Саме ці норми були закріплені правописом 1928 р. і підтвержені орфографічною практикою в словнику Григорія Голоскевича 1929 р.

Така ж непослідовність наявна з обмеженням варіативності чомусь лише рамками художнього стилю в закінченні **-и** для родового відмінка іменників III відміни: „У художніх текстах іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь* можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гідности, незалежности, радости, смерти, чести, хоробрости, крові, любові, осені, соли, Руси, Білорусі*” [4, с. 100]. Хоча закінчення **-и** виправдане з точки зору історичних фонетичних змін, зумовлених артикуляційним злиттям колишніх *І → и та *у → ы в одному новому вторинному голосному переднього ряду [и], та підтверджено особливостями живого українського мовлення.

Невідповідність системі відмінювання іменників II відміни середнього роду з закінченням **-о** спостерігаємо в таких саме з точки зору граматики української мови іменниках-запозиченнях. Проект нової редакції українського правопису відносить іменники іншомовного походження з основою на приголосний і з закінченням **-о** до невідмінюваних, зазначаючи при цьому, що „за традицією відмінюємо *вино, пальто, ситро*” [Там само, с. 135]. Словник же Г. Голоскевича до відмінюваних іменників, крім цього, залучає також *авто, бюро, депо, кіно, маєстро* [1], оскільки ці іменники так само граматично нічим не відрізняються від іменників *вино, пальто, ситро*, а також подібних відмінюваних українських іменників середнього роду, напр., *вікно, літо* тощо. До того ж іменник *вино* на сучасному етапі навряд чи сприймається мовцями як запозичення, оскільки пам’ятки це слово фіксують здавна.

У новому проекті українського правопису, як і в чинному правописі, з незрозумілих причин поза увагою лишилося чергування, яке відповідає фонетичній системі української мови [г] // [дз’] // [дж], наприклад, *гирлига – гирлидзі, дзига – дзидзі*,

прізвище *Мамалига – Мамалізді – Мамаліджин*. Важливість урахування цих змін приголосних зумовлена наявністю в українській мові, крім фарингального [г], який змінюється на [з'] і [ж] (*нога – нозі – ніжка*), також задньоязикового [г], що закономірно має змінюватися на [дз'] і [дж], хоча практика фіксує чомусь чергування [г] // [з'] // [ж]: *гирлига – гирлідзі, дзига – дзидзі, Мамалига – Мамалізді – Мамаліджин*.

Важливою рисою української фонетичної системи є також евфонія, що мало б бути відбито й у правописі не тільки власне українських слів, а й слів іншомовного походження, при написанні яких спостерігаємо невідповідність звуковій системі нашої мови через наявність збігу голосних, наприклад, *матеріальний, соціальний* тощо, які логічно було б писати з **я**: *матеріальний, соціальний*, крім того, словник Г. Голоскевича також фіксує написання *Маріюпіль* з **ю** та похідних слів від цього іменника [1, с. 288].

Отже, орфографічні норми в нашому правописі повинні б якомога більше бути орієнтованими на відповідність різним підсистемам української мови з метою уникнення неточностей і недоречностей, викликаних насамперед екстралінгвальними чинниками, але й значною мірою неусвідомленим чинників інтралінгвальних, що так само негативно впливає на процес унормування української орфографії.

Література

1. **Голоскевич Г.** Правописний словник / Г. Голоскевич // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://r2u.org.ua/data/> <https://r2u.org.ua>. 2. **З енциклопедії „Українська мова”** // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrmoiva/um.htm>. 3. **Німчук В.** Проблеми українського правопису в ХХ – ХХІ ст.ст. / В. Німчук. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. пед. ун-т, 2002. – 116 с. 4. **Проект нової редакції українського правопису** // https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини_2018/08/22/UkrainianSpelling.pdf. 5. **Шевчук Ю.** Кілька присутніх зауваг щодо нового проєкту українського правопису / Ю. Шевчук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/29461384.html?fbclid=IwAR144t7z-rLEEtUA6PIg2qQReE>.